

PAŠUTHOVÁ, Zdenka, ed.: PO/DOBY PETRA KARVAŠA. Bratislava: Divadelný ústav, 2020. 211 s.

Nora Nagyová

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2021.68.5.9>

ORCID ID: 0000-0002-6111-0567

Publikácia *Po/doby Petra Karvaša* vyšla pri príležitosti stého výročia narodenia dramatika a literárneho teoretika Petra Karvaša (1920 – 1999). Edične ju pripravila teatrologička Zdenka Pašuthová, ktorá do nej zaradila tri texty od troch autorov: úvod ku Karvašovmu dielu predstavuje analytická esej Milana Šimečka, samotný autor P. Karvaš je v centrálnej textovej pozícii zastúpený referátom na rokovaní Zväzu československých spisovateľov z roku 1965, ktorý doboví ideológovia odmietli, a záver predstavuje štúdia Milana Zvadu o spoločenských a politických aspektoch života a tvorby P. Karvaša. Spoločnými témami všetkých troch textov sú vzťah umenia a politiky a otázky slobody umelca a mocenského presadzovania ideológie.

Úvodná, analytická esej filozofa M. Šimečka (1930 – 1990) *Hra a dejiny (O filozofických a sociologických aspektoch občianskych hier Petra Karvaša)*, napísaná v roku 1967, aktuálne v čase vzniku čiastočne publikovaná v časopise *Slovenské pohľady* (1968, roč. 84, č. 9, s. 69-79) a dnes uložená v pozostalosti P. Karvaša v Divadelnom ústave v Bratislave, analyzuje Karvašove dramatické texty z päťdesiatych a začiatku šesťdesiatych rokov 20. storočia *Ludia z našej ulice*, *Srdce plné radosti*, *Pacient 113* a *Jazva*. Sú to diela, ktoré divadelná a literárna veda po roku 1989 už vylúčila zo svojho inter-

pretačného záberu pre ich dobovú zaťaženosť. M. Šimečka ich označuje ako takzvané „občianske hry“, reflektujúce vzájomný vzťah občana a spoločnosti, ktoré explicitne vychádzajú z dobových politických a spoločenských reálií. Jeho pohľad je sociálno-filozofický, vybrané divadelné hry vníma ako autentický dokumentárny spis vzhľadom k „procesu narastajúcej krízy sociálnej utópie“ (strana 12). Podľa jeho názoru majú „všetky písomné záznamy, ktoré vypovedajú niečo o dobe, v ktorej vznikli [...] v podstate spoločnú povahu. Všetky sú osobnou výpoveďou súčasníka o nejakom aspekte udalostí, individuálnych alebo skupinových osudov“ (strana 20).

M. Šimečka ukazuje P. Karvaša ako dramatika, ktorý akceptoval dobovú apeláciu, aby „spisovateľ držal prst na tepe života“ (strana 24), na základe čoho vedome vybavil svoje občianske hry vopred ohraňujúcou časovou platnosťou. Vzhľadom na skutočnosť, že „včleňoval individuálne osudy svojich hrdinov do dejín“ (strana 24), stal sa príkladným realizátorom dobového ideálu angažovaných hier. Za najmenej ideologickú z vybraných hier považuje autor hru *Ludia z našej ulice* (1950), v ktorej P. Karvaš „motivoval zmeny v postoji svojich postáv k budovateľskej práci najrôznejšími psychologickými reakciami“ (strana 32). Upozorňuje pritom na zjemňujúce kontúry, a to prostred-

níctvom drobných vybočení z ideologickej osnovy, čo do istej miery viedlo k dobovému pozitívnemu diváckemu prijatiu. V prípade hry *Srdce plné radosti* (1952) uvažuje M. Šimečka už o diele vyrastajúcom z istej mravnej krízy, do ktorej po bezstarostnom plynutí preniká revolúcia: „Navonok bola síce aj Karvašova hra realizáciou uzákonenej schémy výrobnjej a budovateľskej dramatiky, ale jej vnútorným obsahom bola v skutočnosti dráma revolúcie, ktorá po rokoch optimizmu zrazu zbadá, že nepôjde o bohvieako príjemné roky“ (strana 50). Podľa neho dramatik zaznamenáva tieto symptómy a ponúka riešenie vyplývajúce zo „zjednodušených oficiálnych hesiel a z vulgárnej dialektiky triednych vzťahov“ (strana 50). O atmosfére v analyzovanej hre uvažuje v nadväznosti na staršie tradície revolučného romantizmu sovietskej literatúry, reprezentovaného dielami dramatika Alexandra Nikolajeviča Ostrovskeho. Jej ostatné diferencie vidí, v porovnaní s dobovými predpísanými prototypmi, v ústrednej téme zameranej na skutočnú politickú drámu tých čias. Zatiaľ čo v hre *Ludia z našej ulice* je prítomný základný konflikt medzi pevne presvedčenými budovateľmi a tými dosiaľ „neukotvenými“, v hre *Srdce plné radosti* prezentuje P. Karvaš vnútorný konflikt novej spoločnosti.

Text P. Karvaša *Otvorené otázky* (1965) vznikol pri príležitosti dvadsiateho výročia obnovenia Československej republiky. Pôvodne mal odznieť ako referát klasifikujúci dve dekády vývinu kultúry na zasadnutí Zväzu československých spisovateľov, ktorého bol P. Karvaš členom. Ústredný výbor Komunistickej strany Československa ho však neakceptoval. Text bol po rôznych peripetiách s odstupom času publikovaný v časopise *Kultúrny život* (1968). V tom istom roku ho v skrátenej podobe uverejnili v českom preklade *Literární listy* a v úplnom znení aj časopis *Reportér*. Nosnou témou Karvašovho textu je vzťah umenia a moci. Kritický postoj vyjadruje k zásahom štátneho aparátu do rozvoja umenia, pričom „nepriamo a predsa adresne vyslovuje požiadavku autonómie umenia“ (strana 15). Zostavovateľka Z. Pašuthová na margo oneskorené-

ho publikovania textu uvádza, že ho „viacerí historici v súčasnosti zaraďujú k významným udalostiam tzv. bratislavského predjaria, ktoré otvorilo cestu k Pražskej jari“ (strana 15). P. Karvaš poukazuje okrem iného na fakt týkajúci sa vhodnej klímy pre tvorbu progresívnych koncepcií v umení a kultúre namiesto uzavretých a samospasiteľných. Vypovedá o komplexnom útlme aktivity vtedajšej kultúrnej politiky, ktorá sa podľa neho stala pasívnou: „kým predtým preferovala schematický model; koncom päťdesiatych rokov už nepreferovala, ale postupne pripúšťala antischematické prúdenie; nezacieľovala sa už na to, čo by sa nemalo, čo je podľa všetkého škodlivé“ (strana 108). Týmto podľa jeho názoru prešla z funkcie postulatívnej do funkcie kontrolnej, teda cenzúrnej, keďže po roku 1948 štát postupne prebral do svojej kompetencie kontrolu nad jednotlivými druhmi umenia i médiami. Od tohto momentu dostávali umelci výhrady k svojim konkrétnym dielam a dostávali sa do rozporu so starým modelom. P. Karvaš obracia pozornosť na neskorší spoločenský ohlas a umelecké i spoločenské úspechy týchto diel, takisto na vnímanie umelcov, ktorí začali uplatňovanú kultúrnu politiku vnímať ako konzervatívnu a oslabujúcu, no predovšetkým nespravodlivú voči kritizovaným autorom. Dodáva, že k umelcom sa výrazne kriticky pristupovalo už skôr, začiatkom šesťdesiatych rokov: „V istom čase boli sme dokonca svedkami veľmi citelných vln averzie a nechuti voči umelcom, ktorá bola, pravdaže, modifikáciou značne evidentnej nevôli voči inteligencii vôbec. Znepokojivejšia než intenzita týchto nálad je okolnosť, že sa im prakticky nečelilo, že prečasto vznikala dojem, akoby vlastne boli vítané; prekvapujúce je však, že posledná vlna ostrej kritiky neprívetivosti a alergie kryla sa časove napodiv s etapou veľkých úspechov nášho umenia“ (strana 110).

P. Karvaš situáciu umenia v prvej polovici roku 1965 rámcuje prostredníctvom niekoľkých momentov, v ktorých vrcholí obdobie prudkých, oslobodzujúcich i rozporuplných reakcií na predchádzajúci stav v súvislosti s umeleckými koncepciami a kultúrnou politikou obdobia

578 vrcholiaceho kultu osobnosti. Spoločenské myslenie namierené proti dogmatizmu po niekoľkých prípravných fázach prichádza s umeleckými dielami, ktoré predstavujú koniec jedného obdobia, „nemajú ešte syntetizmus a univerzalizmus skutočných činov v umení – no pre svoje ciele pôsobia neodolateľným dojmom predných hliadok, signalizujú isté nové kvality“ (strana 127). Ďalším momentom je podľa P. Karvaša skutočnosť, ukazujúca na najmladšie umelecké pokolenie a jeho debuty, vznikajúce programovo a nezávisle. Ako uvádza, práve uvedené momenty priniesli najmä kladné výsledky, spočívajúce v konkrétnych dielach, ich ohlase i tvorivých osobnostiach. V tejto súvislosti menovite uvádza napríklad Josefa Škvoreckého, Bohumila Hrabala, Štefana Uhra, Věru Chytilovú či Václava Havla.

Záverčná štúdia dramaturga M. Zvadu *Život a dejiny* sa venuje problematike dramatických dejinných a životných udalostí a momentov, ktoré formovali charakter i postoje P. Karvaša. Ide o časť z autorovej dizertačnej práce, ktorú obhájil v roku 2019 na Akadémii umení v Banskej Bystrici. Zaujímavosťou je, že M. Zvada nazerá na život dramatika prostredníctvom metafory „parkouru“ ako umenia improvizácie v prostredí, v ktorom sú kladené prekážky. Konštatuje, že porozumieť osobným motívom a občianskym postojom P. Karvaša si vyžaduje podrobiť ich nielen analýze pôsobenia v oblasti kultúrnej politiky, verejného i osobného života, ale takisto aj analytickej interpretácii historických udalostí, ktoré ich utvárali: „umelecký prínos Petra Karvaša vyžaduje v prvom rade pochopiť široké súvislosti v napätej spoločenskej atmosfére päťdesiatych a šesťdesiatych rokov minulého storočia v Československu a následné roky normalizácie vedúce k Nežnej revolúcii“ (strana 152). Od druhej polovice šesťdesiatych rokov prezentuje P. Karvaš čoraz kritickejší pohľad na spoločenskú situáciu a kultúrnu politiku, ktorých bol súčasťou. V dramatickej tvorbe demonštrujú túto skutočnosť podľa M. Zvadu najmä divadelné hry *Jazva* (1963), *Velká parochňa* (1964), *Experiment Dammokles* (1966) a *Absolutný zákaz* (1969), v pub-

licistickej sfére články a polemiky, ktoré autor uverejňoval v periodikách *Kultúrny život*, *Literárni noviny*, *Rudé právo*. To mu umožňuje uvažovať o P. Karvašovi ako o človeku so zmyslom pre spoločenskú a politickú zodpovednosť, ktorý sa usiloval viesť diskusiu v konštruktívnom duchu: „Prirodzene – a napriek tomu, že bol sám najprv kandidátom a neskôr členom komunistickej strany, navyše aj „štátnym“ dramatikom – dostával sa do sporov a polemík na vysokej politickej úrovni“ (strana 179).

Vyjadruje sa tiež ku Karvašovmu referátu *Otvorené otázky*, ktorý chápe ako dramatikov apel k vytvoreniu novej programovej koncepcie kultúrnej politiky: „Karvaš v tomto dokumente vytrvalo analyzuje, argumentuje a sumarizuje dôsledky a rozpory – ktoré sa v tom čase javia pre dejinný vývoj kľúčové, pre režim a spoločenskú situáciu symptomatické. Apeluje na zhubné dôsledky dogmatizmu a schematizmu ako prežitkov obdobia ‚kultu osobností‘ (nielen v umení), hegemonie estetiky“ (strana 177), s úmyslom uprieť pozornosť na perspektívy kultúrnej politiky k inonárodným kultúram a pomerne dlhú izoláciu slovenského umenia od svetových prúdov. Podľa M. Zvadu práve tieto stanoviská ukazujú na Karvašove širšie európske ideové východiská a kozmopolitnú orientáciu.

Publikácia *Po/doby Petra Karvaša* prostredníctvom jednotlivých textov podáva konzistentný obraz o Karvašovej dramatickej tvorbe, jeho názoroch, no aj o naliehavej otázke vzťahu umenia a politiky, tvorivej slobody. Jej súčasťou je úvod editorky Z. Pašuthovej, v ktorom ozrejmuje komplexné pozadie jednotlivých textov a približuje vlastnú editorskú prácu – výber textov, ich jazykovú úpravu a tiež spracovanie pozámkového aparátu a komentárov.

Mgr. art. Nora Nagyová, PhD.
Divadelná fakulta
Vysoká škola múzických umení
Svoradova 4
813 01 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: nora.nagyova@gmail.com